

ISSN 1829-0361

ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ
ԹԱՆԳԱՐԱՆԻ

2(12)

ՎՅԱՍՏԱՆԻ ՊԼՏՈՒԹՅԱՆ ԹԱԴԻՐԱՆ

HISTORY MUSEUM OF ARMENIA

PROCEEDINGS
OF THE HISTORY MUSEUM OF ARMENIA
№2(12)

МУЗЕЙ ИСТОРИИ АРМЕНИИ

ТРУДЫ МУЗЕЯ ИСТОРИИ АРМЕНИИ
№2(12)

YEREVAN 2023 ЕРЕВАН

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆ

ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆԻ
№2(12)

ԵՐԵՎԱՆ 2023

*Տպագրվում է Հայաստանի պատմության թանգարանի
գիտական խորհրդի որոշմամբ*

Հրատարակվում է 1948 թվականից

Խմբագրական խորհուրդ՝

*Նժդեհ Երանյան. պ. գ. թ. – նախագահ,
Հայկ Նազարյան, պ. գ. թ. – պատրաստանապու քարտուղար
Արա Սանճեան, PhD (ԱՄՆ), Արսեն Բորոխյան, պ. գ. թ.,
Համլետ Պետրոսյան, պ. գ. թ., պրոֆեսոր, Համո Սուքիասյան,
պ. գ. թ., դոցենտ, Հարություն Մարության, պ. գ. թ., Հռիփսիմե
Պիկիցյան, պ. գ. թ., դոցենտ, Հրաչ Զիլինկիրեան, PhD (Մեծ
Բրիտանիա), Մխիթար Գաբրիելյան, պ. գ. թ., դոցենտ,
Պավել Ավետիսյան, պ. գ. թ., ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ,
Ռոբերտո Դան, PhD (Իտալիա), Ռուբեն Վարդանյան, պ. գ. թ.,
Տորք Դալայան, թ. գ. թ.*

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Դրամագիտություն

Ալեքսանդր Հակոբյան

Արխիպելագից դեպի մայրցամաք. «Հայաստանի դրամագիտություն» հասկացության շրջանակը (*ռու.*) 8

Ժակ Նորայերյան

Հին դրամների՝ պատմական և աշխարհագրական տեղեկությունները ստուգելու ունակությունը (*անգլ.*) 23

Հասմիկ Մարգարյան

Հայաստանի անձնավորումը Պարթևական հաղթականարի վրա՝ ըստ Օգոստոս կայսեր մ.թ.ա. 19 – 16 թթ. հաղթադրամների (*ռու.*) 27

Մարսիմ Եվադեան

Հայոց թագուհի Էրատոյի մասին. պատմական և դրամագիտական ուսումնասիրություն (*անգլ.*) 38

Մարսիմ Եվադեան, Հովանն Միմոնեան

Մարիամ Կարսեցու չիրապարակված կնիքը և Բագրատունիների տան՝ Դավիթյան ծագման հավակնությունը (*անգլ.*) 47

Շահէն Յոսիֆիան

Պարսկական դրամներ՝ թողարկած Երևանում (*հայ.*) 55

Ռուբեն Վարդանյան, Արմինե Զոհրաբյան, Համլետ Պետրոսյան

Դրամներ Արցախի Տիգրանակերտի պեղումներից (*հայ.*) 74

Ռոյ Մոսթեյան

Ավնարկ Տիգրան II-ի դրամական թողարկումների ժամանակագրության մասին (*անգլ.*) 87

Սեյդե Օսիդ Մոհամմադի, Սաիդ Սոլեյմանի

Հատվել է Իրանի Հյուսիսում. «Մուիր» մակադրոշմներ արծաթե դրամների վրա (*անգլ.*) 95

Վեոս Բոյան

Հայաստանից գտնված Հնդկաստանի Մեծ մոդոլների դրամները և դրանց դերը միջազգային առևտրում (*հայ.*) 106

Վլադիմիր Գորոնչարովսկի, Ադրեյ Տերեչչենսկո

Տավրիկյան Խերսոնեսի հարավային արվարձանում հայտնաբերված՝ բյուզանդական կայսր Արտավազդի հազվագյուտ սեմիսի մասին (*ռու.*) 114

ՄՃԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ՄԱՐԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ալեքսանդր Հակոբյան, Լուսինե Ղուշյան

Մետաղադրամը իրերի վրա. Ռուսաստանի ազգագրական թանգարանի հավաքածուից չորս հայկական զարդերի դրամագիտական վերլուծություն (*անգլ.*) 122

Ասորդիկ Իսրայելյան

Դրամների մոզական և գեղագիտական արժեքները (*հայ.*) 132

Արարակ Ասատրյան

Պղնձարդյունաբերությունը և պղնձագործությունը Արևելյան Հայաստանում 19-րդ դարի երկրորդ կեսին – 20-րդ դարի սկզբին (Պատմաազգագրական համառոտ ուրվագիծ) (*հայ.*) 152

Լիլիա Ավանեսյան, Վեռա Բոյան

Գորգը և տեքստիլ ապրանքները Ռուսաստանի հետ հայ վաճառականների առևտրում 17-րդ դարի կեսին – 18-րդ դարի սկզբին (*ռուս.*) 166

Կարինե Բազեյան, Գրիգոր Աղանյան

Մետաղադրամը որպես զարդ Բարձր Հայքի և Շիրակի կանանց ավանդական հագուստի համալիրում (*հայ.*) 180

ՀՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՎԻՄԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

Աշոտ Մանուչարյան

Դրամական անվանումների արտացոլումը հայկական վիմագրերում (*հայ.*) 190

Արմինե Զոհրաբյան, Բորիս Գասպարյան, Անի Աղիգյոզայան

Կշռաքար՝ հայտնաբերված Արտաշատ մայրաքաղաքի տարածքից (*հայ.*) 206

Ռոբերտո Դան, Աննարիտա Ս. Բոնֆանտի

Նախնական դիտարկումներ Հայաստանի պատմության թանգարանում պահվող Ուրարտական թագավորական թասերի նոր ուսումնասիրության մասին (*անգլ.*) 217

Հայկ Ավերիսյան, Արարակ Գնունի, Արսեն Բորոխյան, Գագիկ Սարգսյան, Լևոն Մկրտչյան

Ճանապարհային ցանցի գործարկումը բրոնզ-երկաթեդարյան Սյունիքում՝ խոշոր բնակավայրային ագլոմերացիաների գոյության պայմաններում (*հայ.*) 225

ՀԱՎԱՔԱՃՈՒՆԵՐ

Ժիրայր Քրիստիանեան

Ռոբերտ Վ. Էդվարդսի հայկական և հարակից մինչհետմիջնադարյան ժամանակաշրջանի դրամների հավաքածուն՝ Կիլիկիայում գտածոների վայրերի փաստագրված տվյալներով (*անգլ.*) 242

Ռուբեն Վարդանյան, Արմինե Զոհրաբյան, Հասմիկ Հովհաննիսյան

Ոչ թանգարանային դրամագիտական թվային շտեմարան թանգարանում (*հայ.*) 260

Զարուհի Բարսեղյան

«Պահպանելով անցյալը և ներկայացնելով ներկան՝ կառուցում ենք ապագան»։ ՀՀ կենտրոնական բանկի այցելուների կենտրոն (*հայ.*) 267

ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՆԵՐ

271

Maxime Yevadian

PhD

Laboratoire CNRS d'HiSoMA, UMR 5189 (Lyon)

yevadian@gmail.com

NOTE ON ERATO, QUEEN OF ARMENIA: HISTORICAL AND NUMISMATIC STUDY*

Keywords: Greater Armenia, Artaxiad dynasty, Tigranes, Erato, Artavasdes, Augustus, romanization.

Introduction

New numismatic discoveries have led us to take a closer look at the reign of Erato, the last Artaxiad ruler of Greater Armenia, from the direct line. We published our full demonstration on this subject in 2021 (Arakelian – Yevadian 2021); in this article, we would like to present what we know about Queen Erato, her coinage, and also present a corpus of her known coins.

I-Literary Sources on Queen Erato's Reign

We'll deal with the end of the Artaxiads dynasty, whose history, especially Erato's reign, has been reconstructed by Victor Langlois (†1869) as follows:

“Tigrane III [= IV], fils et successeur de Tigrane II [= III] avait, selon l'usage d'Orient, épousé sa sœur Erato. Ces deux princes occupèrent ensemble le trône d'Arménie à la mort de leur père. Il est probable que le jeune Tigrane montrait du penchant pour les Parthes, car Rome le détrôna et donna la couronne à Artavast vers 6 avant Jésus-Christ. Tigrane, avec l'aide des Parthes, se ressaisit quatre ans après du sceptre d'Arménie. Ce fut alors que Caius César, petit-fils et fils adoptif d'Auguste, passa en Orient pour faire la guerre aux Parthes et soumettre l'Arménie. L'influence des Romains ayant suscité à Tigrane de nouveaux ennemis parmi les peuples barbares qui environnaient ses Etats, il marcha contre eux, mais son expédition fut malheureuse puisqu'il aurait perdu la vie. Cet événement eut lieu un an avant l'ère chrétienne.

[Tigranes son and successor of Tigranes had, according to Eastern custom, married his sister Erato. These two princes together occupied the throne of Armenia on the death of their father. It is likely that the young Tigranes was inclined towards the Parthians, but Rome dethroned him and handed the crown to Artavasdes around 6 B.C.

* Received 24.08.2023, sent for review 30.08.2023, accepted for publication 01.11.2023. We would like to thank Françoise Stonehouse for her review of this article.

Tigranes, with the help of the Parthians, four years later seized the scepter of Armenia. It was then that Caius Caesar, grandchild and adopted son of Augustus, went to the East to make war against the Parthians to subdue Armenia.

The influence of the Romans meant new enemies for Tigranes among the barbarian peoples surrounding his states.

He marched against them, but his expedition was ill-fated since he would have lost his life. This event took place one year before the Christian era.]” (Langlois 1859, 38.)

V. Langlois’ analysis is essentially based on Tacitus’ text. But a careful reading of the third and fourth paragraphs of Book II of the *Annals* is necessary:

“III 2. *Nec Tigrani diuturnum imperium fuit neque liberis eius, quamquam sociatis more externo in matrimonium regnumque.* [The reign of Tigranes did not last long, nor did that of his children, although they were associated by marriage and power-sharing, according to foreign custom.]

IV 1. ... *temptatoque feminae imperio, cui nomen Erato, eaque breui pulsa, incerti solutique et magis sine domino quam in libertate profugum Vononen in regnum accipiunt.* [... after trying the governance of a woman, named Erato, and after having promptly driven her out, indecisive, disunited, and rather without master than free, they brought to power the fugitive Vonones.] (Tac. *Ann.* 2,3,2–4,1; revised translation after Hellegouarc’h)

This raises the question of the identity of Tigranes III's children and successors – who, by definition, are at least one girl and one boy, since there was a marriage – and secondly, the question of the possible link between this girl and Queen Erato, the only woman mentioned in known sources as queen of Greater Armenia.

The traditional interpretation, which gives a global reading of the two paragraphs of Tacitus’ text, assimilates the children of Tigranes III to Erato and Tigranes [V]¹ by marrying them together, which leads to a questionable historical vision.

We can note that Tacitus in the third paragraph *never* mentions Erato. He only mentions Tigranes III’s children, their union through marriage, and shared power. It is not until the fourth paragraph that the existence of a government by a woman named Erato is mentioned. Tacitus does not mention any link of filiation for Erato, speaking simply of a “woman” (*femina*). But if it was indeed about the daughter of Tigranes III, we think that he would not have failed to mention it, as he used to. It does not seem to us therefore possible to make such a link today unless other sources confirm this reading of Tacitus’ text.

An essential addition to this first text is *Roman History* by Cassius Dio, who speaks about another period of Erato and Tigranes' reign, probably their first reign:

“Οἱ γε μὴν Ἀρμένιοι, καίπερ τοῦ τε Τιγράνου ἐκ πολέμου τινὸς βαρβαρικοῦ φθαρέντος καὶ τῆς Ἐρατοῦς τὴν ἀρχὴν ἀφείσης” [But although Tigranes was killed during a war against barbarian peoples, and Erato abdicated...] (Cassius Dio, *Roman History*, 55, 10a, 4–8)

1 By convention, after Tigranes III, whose numbering legitimacy is not debatable, we place the numbers of the other rulers in right brackets: Tigranes [IV], [V], [VI] and [VII] to emphasize the arbitrary and as yet unfixed nature of this classification.

Other sources exist on this period, but none mention Erato.²

As an initial conclusion, we can summarize the literary position and say that as Erato reigned twice:

1. a first reign with Tigranes [V], her brother, attested by Cassius Dio
2. a second reign, alone, attested by Tacitus.

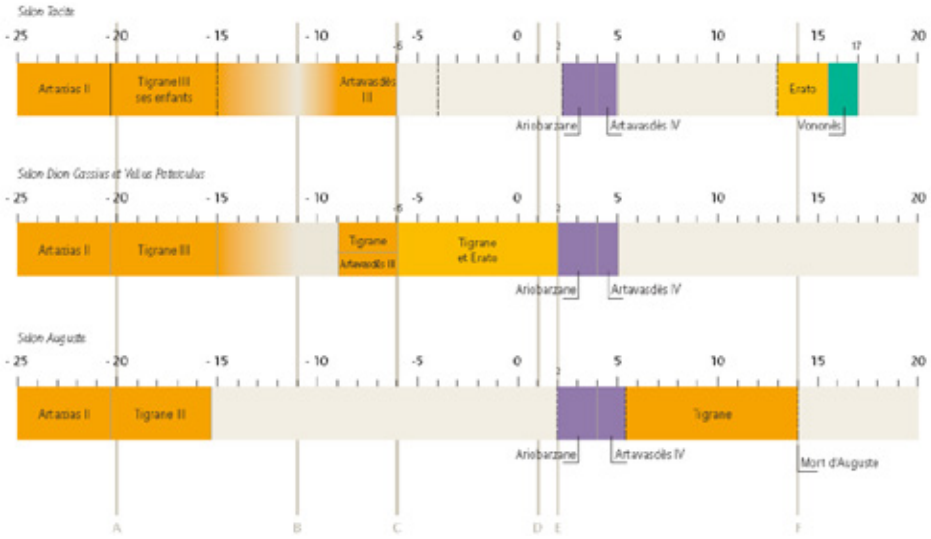

Fig. 1: Timeline on the sources about the late Artaxiad

II-Coinage of Erato Queen

After briefly analyzing the sources, we will consider the numismatic aspect. So far, 4 types are known mentioning the name of Erato.

Type 1: unique, preserved in the Cabinet des Médailles at the Bibliothèque Nationale de France, with the legend BACIAEYC BACIAEQN TIIIPANH, probably under Parthian influence.

The authenticity of this coin has been debated. However, we examined it on site and consider it authentic. Several similar coins are in too bad of a condition, and we are unable to read the legend correctly.

Type 2: same type, with the legend: BACIAEYC METAC NEOC TIIIPANH.³

This legend is very rare and literarily unique in all the Hellenistic and Roman

2 Specially: the *Res gestae Divi Augusti* (finalized around the year 13), § 27; Velleius Paterculus († 31 AD), 2, 94; Flavius Josephus († ca. 100 AD) *Antiquities of the Jews*, 15,4,3 (§ 104); Suetonius (†122 AD), the historian of the first twelve emperors, *Tib.* 9; the authors of late antiquity (Florus, Festus Rufus and Eutropius) do not give any details on this period, and finally John Xiphilin and John Zonaras, Byzantine abbreviators of the text of Dion Cassius, who use certain passages for their own historical works, see Joh. Zon. *Epit.* 10, 35, p. 421.

3 Another type with an identical obverse and Emperor Augustus on the reverse was issued at the same time, our **Type 5**.

coinage, as we can read in Leschorn’s *Lexikon* (Leschorn 2002, 208). This legend presupposes, makes the first legend of this king mandatory ΒΑCΙΑΕΥC ΒΑCΙΑΕΩΝ ΤΙΓΡΑΝΗC.

Type 3 and 4: new published types, with the legend: ΒΑ [ΣΙΛΙCΣΣΑ] // ΕΡΑΤ[Ω].

On all four pieces concerned, the name “Erato” (ΕΡΑΤΩ) appears systematically.

In Artaxiad numismatics, these coins (Types 1 and 2) are the only ones known to indicate a relationship: Erato is the sister of a king named Tigranes (“ΕΡΑΤΩ ΒΑCΙΑΕΩC ΤΙΓΡΑΝΟΥ ΑΔΕΛΦΗ”): Such mention is a significant element of Erato's legitimacy to rule, even though she is a woman. This is obviously quite exceptional in the history of this dynasty and even in the ancient history of Armenia.

In such a context and in the light of Tacitus' text, it was tempting for V. Langlois to think that a Tigranes, son of Tigranes III, had married his sister, called Erato.

The coins Types 1 and 2 have led most scholars to opt for this solution. It should also be noted that at no time during these two reigns, nor twice during the same reign, Erato is referred to as “ΒΑΣΙΛΙCΣΣΑ-queen” on these two coins. Whereas later, on two recently discovered coin types, she arrogates this title to herself, which seems to be an indication that she rules alone, Types 3 and 4.

On both coins, types 3 and 4, we can note and read the inscription “ΕΓ” in reverse. The E can stand for έτος (year) and the Γ for three. However, it is not clear whether these are three years of cumulative reign, the two reigns of Erato with Tigranes and the reign of the queen alone or if it is the total duration of a single reign: the last one.

Coin Type 3 is also characterized by the originality of the representation on its reverse. It is the only known Artaxiad coin to depict a building, in this case the walls of Artaxata, the kingdom's capital.

Finally, on the coin Type 4, the representation of the Armenian tiara on the reverse is also unique-only Roman coins used this type of representation to symbolize Armenia (see Yevadian 2018). Until then, all Artaxiad rulers wore the Armenian tiara on their heads. The only one not to do so is Artaxias III (18 – 34), but his attitude is explained by the fact that he is not an Artaxiad from the direct line but from the Pontus line.

III-Analysis of Jugate Coins

The question of jugate coins has no direct link with the reign of Erato but is associated with it as a result of numismatist analysis. We present our conclusions, focusing on coinage at Ararat, a corpus of which is reproduced in the appendix.

Jugate coins are rare in Artaxiad numismatic; only four types are known (Fig.2):

CAA	ACV	HRAC	ACCP	Type
128	122		180	5
–	–		189	6
161	178	166	200	7
162	179		201	8

Fig. 2: Corpus of the jugate Artaxiad coinage

Type 5: Legend – “BACIAEYC MEΓAC TIGPANHC” / “ΦΙΛΟΚΑΙCΑΡ”

Representation of two highly symbolic mountains for Armenians: Little Ararat and Great Ararat. Several interpretations have been suggested, see our article, (p. 96 – 97). It is our opinion that this type of coin cannot be attributed to Erato because her name does not appear on this coin and the representation of the bust on the reverse is too different from Erato's known representations.

This type may be attributed to the son and daughter of Tigranes III, Tigranes and a woman, see Family Tree (Fig. 3) in conclusion.

The mention of the word ‘Philocaesar’ on the reverse is decisive evidence, as both princes were probably born in Rome and certainly lived there for almost ten years.

Type 6 and 7: Legend – “BACIAEΩC TIGPANOY MEΓAΛOY”

Taking into account the iconography and inscriptions on these two coins, we exclude any attribution to Erato, who, as previously mentioned, always bears the indication of her name on the coins as well as a portrait represented with a very identifiable hairstyle. These two types will be studied in detail and attributed in our forthcoming study of the last Tigranes.

Type 8: Legend – “KAI TIBEΠIOΣ K ZHNOΣ”

This coin is attributed to Artaxias III. It does not concern Queen Erato in any way.

Conclusion

Erato is an Armenian queen of the Artaxiad lineage, insofar as, on the coins Types 1 and 2, she appears with her brother Tigranes, who possesses all the attributes of the Artaxiads. Erato is undoubtedly the sister of a ruler named Tigranes, as indicated on the coins Types 1 and 2. She is probably the daughter of Artaxias II, son of Artavasdes II, see Family Tree in conclusion (Fig. 3). We believe that Erato and her brother Tigranes were not married.

With the new discovery of the coins, Types. 3 and 4, we estimate that Erato ruled three times:

(a) A first period with Tigranes, and Parthian support. The coinage Types 1 must be attributed to this first reign.

(b) A second period with the same Tigranes, and the consent of Augustus. The coin Types 2 and Type 5 must be attributed to this second reign.

(c) A third and last period, her personal reign; Erato rules alone, probably with the consent of the Romans. This reign predates the arrival of Vonones. The coins Types 3 and 4 must be attributed to this third reign.

This analysis attempts to respond to the succession of short rules illustrated by typical rules, characterizing a period of destabilization and decline.

Généalogie de la dynastie des Artaxiades de Grande-Arménie

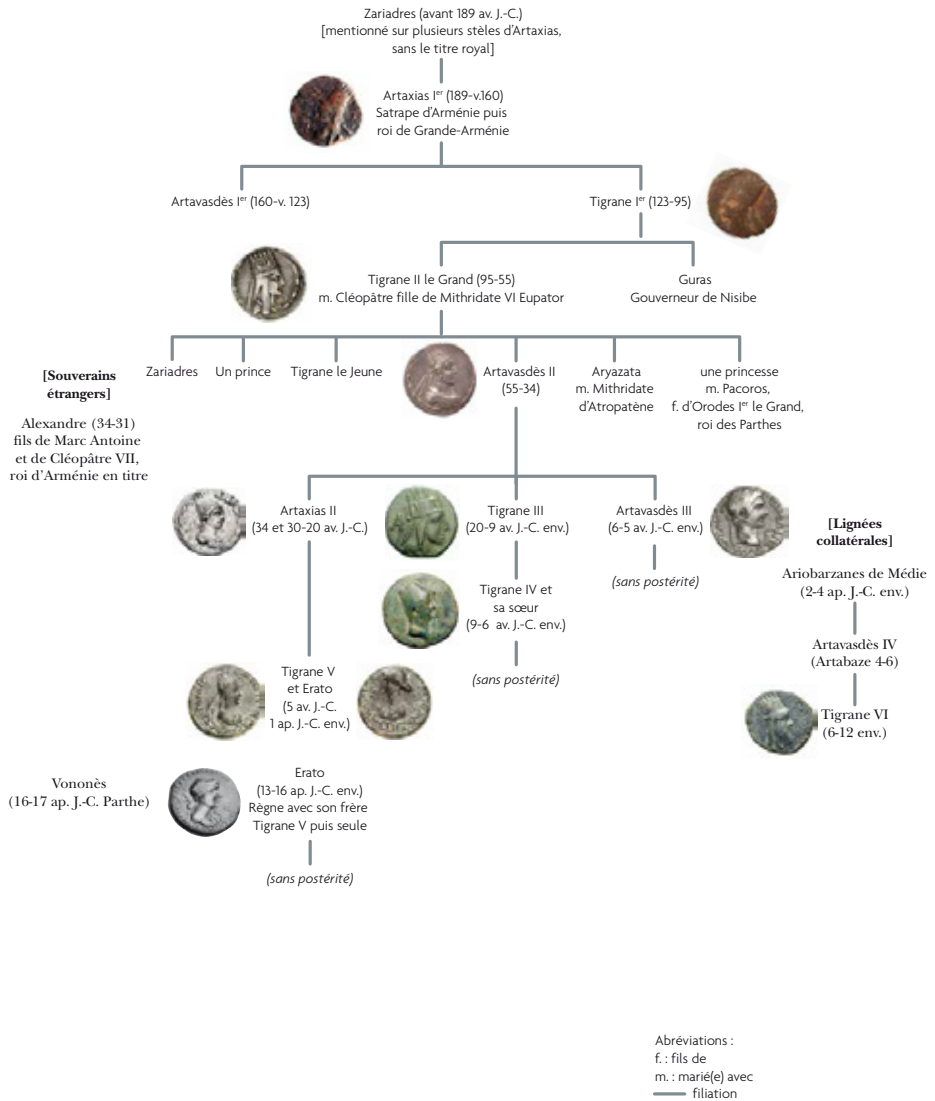

Fig. 3: Family Tree of the Artaxiads of Greater Armenia

Bibliography

Catalogue of Artaxiads coins (with abbreviations)

- ACCP = Kovacs F., Armenian Coinage in the Classical Period. Lancaster, Classical Numismatic Group, 2016.
- ACTV = Necessian Y. T., Armenian Coins and their Values. Los Angeles: Armenian Numismatic Society, 1995.
- CAA = Bedoukian P. Z., Coinage of the Artaxiads of Armenia. London: Royal Numismatic Society, 1978.

HRAC = Mousheghian A. et Depeyrot, G., *Hellenistic and Roman Armenian Coinage (1st c. BC – 1st c. AD)*. Collection Moneta 15. Wetteren, Moneta, 1999.

RPC = Burnett A. et Amandry M. (eds.), *Roman Provincial Coinage*. London & Paris: British Museum Press & Bibliothèque Nationale, 1992.

Sources

BOISSEVAIN 1901–1905 – Boissevain U. Ph. (ed.), *Cassii Dionis Cocceiani historiarum romanorum quae supersunt*, in 5 volumes, Berlin, Weidmann, 1901–1905.

CARY 1912–1989 – Cary E. (ed.-tr.), *Dio's Roman History*, in 9 volumes, Londres-Cambridge, «Loeb Classical Library», 1912–1989.

GROS, BOISSEE – Gros E., Boissée V. (ed.-tr.), *Histoire romaine de Dion Cassius*, in 10 volumes, Paris, Firmin Didot, 1845–1870.

HELLEGOUARC'H 1982 – Hellegouarc'h J. (ed.-tr.), *Velleius Paterculus, Histoire romaine*, Paris, Les Belles Lettres, 1982.

HELLEGOUARCH'H 1999 – Hellegouarch'h J. (ed.-tr.), 1999, *Eutrope, Abrégé d'Histoire romaine*, Paris, Belles Lettres, 1999.

SCHEID 2007 – Scheid J. (tr.), *Res Gestæ divi Augusti: Hauts faits du divin Auguste*, Paris, Les Belles Lettres, CCXXXIV, 2007.

WUILLEUMIER 1990–1996 – Wuilleumier P. (ed.-tr.), *Tacite, Annales*, Paris, Les Belles Lettres, in 4 volumes, 1990–1996.

Studies

ARAKELIAN-YEVADIAN 2020 – Arakelian R., Yevadian M., *La représentation de souverains artaxiades de Grande-Arménie sur trois camées romaines*. “Revue des Études Arméniennes”, 2020, Volume 39, pp. 173–189.

ARAKELIAN-YEVADIAN 2021 – Arakelian R., Yevadian M., *Erato, reine d'Arménie, Une histoire moins incertaine grâce à de nouvelles découvertes numismatiques*, “Journal of Ancient Civilizations”, 2021, Volume 36, № 1, pp. 67–137.

BABELON 1890 – Babelon E., *Catalogue des monnaies grecques de la Bibliothèque nationale. Les rois de Syrie, d'Arménie et de Commagène*, Paris, Rollin et Feuardent, 1890.

BEDOUKIAN 1968 – Bedoukian P., *A Classification of the Coins of the Artaxiad Dynasty of Armenia*, “American Numismatic Society. Museum Notes 14”, 1968, pp. 41–66.

BEDOUKIAN 1971 – Bedoukian P., *Coinage of the Later Artaxiads*, “American Numismatic Society. Museum Notes 17”, 1971, pp. 137–139.

ETTERICH 2005 – Etterich W., *Letters and E-mails to the Editor 'Coins with jugate heads and mountain range'*, “Armenian Numismatic Journal”, 2005, 73 (no pagination).

FOSS 1986 – Foss C., *The Coinage of Tigranes the Great: Problems, Suggestions and a New Find*, “The Numismatic Chronicle”, 1986, Volume 146, pp. 19–66.

KOVACS 2008 – Kovacs F., *Tigranes IV, V, and VI: New Attributions*, “American Journal of Numismatics”, 2nd s., 2008, Volume 20, pp. 337–350.

LANGLOIS 1858 – Langlois V., *La numismatique de l'Arménie*, Paris, 1858, n/a.

LESCHHORN-FRANKE 2002 – Leschhorn W. with Franke P. R., *Lexikon der Aufschriften auf griechischen Münzen. Band I / Lexicon of Greek Coin Inscriptions. volume I*. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Kl. Denkschriften 304. Vienna: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2002.

NURPETLIAN 2008–2009 – Nurpetlian J., *Ancient Armenian Coins: The Artaxiad Dynasty (189 BC–AD 6)*, “Berytus Archaeological Studies”, 2008–2009, Volume LI–LII, pp. 117–167.

- NURPETLIAN 2013 – Nurpetlian J., Additions and Corrections to Coinage of the Artaxiads of Armenia, “Journal of the Society for Armenian Studies”, 2013, Volume 22, pp. 227 – 231.
- SWAN 2004 – Swan P., The Augustan Succession, An Historical Commentary on Cassius Dio's Roman History Books 55–56 (9 B.C. – A.D. 14), Oxford, 2004.
- VARDANYAN 1987 – Vardanyan R., On the dating of two groups of Armenian coins from the Hellenistic period, “Patma-Banasirakan Handes”, 1987, № 2, 195 – 207 (In Armenian).
- VARDANYAN 1999 – Vardanyan R., Le titre de ‘roi des rois’ dans les relations entre les Parthes, l’Arménie et Rome. Cl. Mutafian (ed.), Roma-Armenia. Rome, Edizioni de Luca, 1999, pp. 43–44.
- VARDANYAN 2001 – Vardanyan R., A dated copper coin of Artaxias II, Evidence of the use of the Pompeian era in Artaxata, “Armenian Numismatic Journal”, 2001, Volume 27, pp. 89–94.
- VARDANYAN 2003 – Vardanyan R., On Civic Copper Coins Issued in Armenia During A. D. 1–4, “Handes Amsorya”, 2003, CXVII, № 1–12, pp. 145–163 (In Armenian).
- VARDANYAN 2004 – Vardanyan R., Monnaies de bronze découvertes en Arménie, datant du règne de Lucius Verus, “Patmapanasirakan Handes”, 2004, № 2, pp. 234–253 (In Armenian).
- YEVADIAN 2007–2008 – Yevadian M., Christianisation de l’Arménie. Retour aux sources. Volumes I et II, Lyon, Sources d’Arménie, 2007–2008.
- YEVADIAN 2018 – Yevadian M., Le monnayage de Marc-Aurèle et Lucius Verus relatif à l’Arménie, Mélanges offerts au Professeur Y. Roman. Volume 2, Lyon-Paris, Soc. des Amis de J. Spon& De Boccard, 2018, pp. 351–389.

Մաքսիմ Եվադեան

PhD

Laboratoire CNRS d’HiSoMA, UMR 5189 (L’Inu)

yevadian@gmail.com

ՀԱՅՈՑ ԹԱԳՈՒՅԻ ԷՐԱՏՈՅԻ ՄԱՍԻՆ.

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԵՎ ԴՐԱՄԱԳԻՏԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

Հիմնաբառեր. Մեծ Հայք, Արտաշեսյանների արքայատոհմ, Տիգրան, Էրատո, Արտավազդ, Օգոստոս, ռոմանիզացիա:

Վերջին դրամագիտական գտածոները արդարացնում են Մեծ Հայքում Արտաշեսյան արքայատոհմի վերջին տարիների (հիմնադրվել է Արտաշես I-ինի կողմից Ք.ա. մոտ 189 թ.) և, մասնավորապես, Հայաստանի թագուհի Էրատոյի գահակալության՝ քիչ հայտնի ժամանակաշրջանի վերանայումը: Ավանդական տեսակետը, որը մենք փորձում ենք վերագնահատել, սխեմատիկորեն սահմանափակվում էր նրան Տիգրան 3-րդի դուստր համարելով, ով ամուսնացել էր իր եղբոր՝ Տիգրան 4-րդի հետ և նախքան գահից հրաժարվելը մեկ-երկու անգամ թագավորել էր: Դրամագիտության մեջ հայտնի են չորս մետաղադրամներ: Առայժմ հայտնի Էրատոյի երկու մետաղադրամները կրում են նրա անունը՝ առանց որևէ երկիմաստության և ունեն հետևյալ գրությունը՝ «ΕΡΑΤΩ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΙΓΡΑΝΟΥ ΑΔΕΛΦΗ – Էրատո՛ Տիգրան թագավորի քույր»: Վերջերս հայտնաբերված երկու նոր մետաղադրամների վրա կարող ենք տեսնել դիմերեսին նրա պատկերը, իսկ դարձերեսին՝ գրություն. «ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΕΡΑΤΩ» – Թագուհի Էրատո»:

Հանգել ենք այն եզրակացության, որ նա հավանաբար Արտաշես II-ի դուստրն է, մի անգամ թագավորել է իր եղբոր՝ Տիգրան 4-րդի հետ՝ առանց նրա կինը լինելու, մեկ անգամ՝ միայնակ՝ նախքան գահից հրաժարվելը:

Maxime Yevadian

PhD

Laboratoire CNRS d'HiSoMA, UMR 5189 (Lyon)

yevadian@gmail.com

NOTE SUR L'ERATO DE LA REINE ARMÉNIENNE.
ÉTUDE HISTORIQUE ET FINANCIÈRE

Les mots clés: Grand-Arménie, dynastie artaxiade, Tigrane Erato, Artavazdes, Auguste, la romanisation

De récentes découvertes numismatiques justifient un nouvel examen de la période malconnue des dernières années de la dynastie des Artaxiades en Grande-Arménie (fondée vers 189 av. J.-C. par Artaxias Ier) et en particulier les règnes d'Erato, reine d'Arménie. La vision traditionnelle, que nous tentons de réévaluer, se limitait schématiquement à la considérer comme la fille de Tigrane III, qui épousa son frère Tigrane IV, puis régna une ou deux fois avant d'abdiquer. Le corpus numismatique se limite à quatre types monétaires. Les deux types d'Erato connus à ce jour portent son nom, sans aucune ambiguïté, et la légende "ΕΡΑΤΩ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΙΓΡΑΝΟΥ ΑΔΕΛΦΗ- Erato, sœur du roi Tigrane." Sur les deux nouveaux types récemment découverts, nous pouvons identifier à l'avert son buste et au revers la légende: "ΒΑ[ΣΙΛΙΣΣΑ] ΕΡΑΤ[Ω]- ReineErato".

Nous sommes arrivés à la conclusion qu'elle est probablement la fille d'Artaxias II, elle a régné une fois avec son frère Tigranes IV, sans être son épouse, d'abord avec le soutien des Parthes puis l'ascendant des Romains et une seconde fois seule, avant d'abdiquer.

*Maxime Yevadian*NOTE ON ERATO, QUEEN OF ARMENIA:
HISTORICAL AND NUMISMATIC STUDY**Type 1:** CAA 165 / ACV 182 / HRAC 164 / ACCP -

A: bust of Tigranes on right, draped, wearing five-pointed tiara, circular inscription facing inward, without schedule: BACIAEYC BACIAEΩN TIGPANHC.

R: bust of Erato left, draped, bare head, without tiara or crown or diadem, circular inscription facing outward, counterclockwise: EPATΩ BACIAEΩC TIGPANOY AΔEΛΦH. Diameter: 23 mm; weight: 6.96 g, 12 h; bronze.
Reference copy: Bibliothèque Nationale de France.

Type 2: CAA166 / ACV 183 / HRAC 166 / ACCP 179

A: bust of Tigranes right, draped, wearing five-pointed tiara, circular inscription facing inward, clockwise: BACIAEYC MEΓAC NEOC TIGPANHC.

R: bust of Erato left, draped, bare head, without tiara or crown or diadem, circular inscription facing outward, counterclockwise: EPATΩ BACIAEΩC TIGPANOY AΔEΛΦH.

Diameter: 21 mm; weight: 7.52 g, 12 h; bronze.
Reference copy: Roy Arakelian collection.

Indeterminate types

Leu Numismatik, Web Auction 6, Sunday, 9 December 2018, Lot 333, 20 mm, 7.29 g, 1 h

Leu Numismatik, Web Auction 4, Lot 388, 24 June, 2018 (= Nomos, Obolos 12, Lot 90), 7.27 g, 22 mm, 12 h

Type 3: CAA - / ACV - / HRAC - / ACCP 187

A: bust of Erato right, draped, bare head, without tiara, crown or diadem, abbreviated inscription, circular facing inward, clockwise: BA[ΣΙΑΙΣΣΑ] // EPAT[Ω].

R: probable representation of the walls of the capital Artaxata with its six towers, in exergue E (έτος /year) and Γ (three).

Diameter: 25 mm; weight: 12.23 g, 12 h; bronze.

Reference copy: Vahé Gabrache collection.

Other documented copies:

History Museum of Armenia, n. Inv. 20093-4, 14.49 g, 25.3 mm, 12 h.

Biga Numismatics, Online Auction 22, 2 September 2023, 13,08g, 24 mm, 12h

History Museum of Armenia, n. Inv. 19992-75, 12.36 gr, 23,5mm, 1 h.

Private collection, Yerevan, 11,43g, 22,3mm, 12 h.

R. Arakelian collection, 11,23 g, 24 mm, 12 h.

Type 4: CAA - / ACV - / HRAC - / ACCP 188

A: bust of Erato right, draped, bare head, without tiara, crown or diadem, abbreviated inscription, circular facing inward, clockwise: ΒΑ[ΣΙΛΙΣΣΑ] // ΕΡΑΤ[Ω].

R: Armenian tiara, in exergue E (έτος /year) and the Γ (three).

Diameter: [-]; weight: [-]; bronze.

Reference copy: Franck Kovacs collection

Other documented copies:

R. Arakelian collection,
4,47g, 20 mm, 12 h.

Type 5: CAA 167 / ACV 184 / HRAC 167 / ACCP 178

A: bust of Tigranes on right, draped, wearing five-pointed Armenian tiara, circular inscription facing inward clockwise: ΒΑCΙΑΕΥC ΜΕΓΑC ΝΕΟC ΤΙΓΡΑΝΗC.

R: bust of Augustus left, circular inscription facing outward, counterclockwise: ΚΑΙCΑΡ ΘΕΟC ΘΕΟΥ ΥΙΟC CΕΒΑCΤΟC.

Diameter: 24 mm; weight: 14.18 g, 12 h; bronze.

Reference copy: Roy Arakelian collection.

Other documented copies:

15,02 g, Ashmolean Museum, Oxford; 14,52 g, Gorny, 30 octobre 1989, 357; 14,42 g, Classical Numismatic Group, 5 décembre 1995, lot 634; 14,23 g, Classical Numismatic Group, 27-29 septembre 1993, lot 34; ? g, F. Kovacs, 21 novembre 1988, lot 115.

Leu Numismatik, Auction 10,
Sunday, 24 October 2021,
Lot 2195, 14.51 g, 23 mm, 12 h.

Leu Numismatik, Web Auction 17,
14 August 2021, Lot 1256,
13.17 g, 25 mm, 12 h.

Leu Numismatik, Auction 7, 24
October 2020, Lot 1324,
14.40 g, 25 mm, 12 h.

